

Kesin Hükümsüz Toplu İş Sözleşmelerinin Geçerlilik Kazanmasının Mümkün Olup Olmadığı Üzerine Bir Değerlendirme

Assessing the Possibility of Rendering Null Collective Bargaining Agreements Valid

Hülya KAŞKAYA DURAK

ÖZ

Kesin hükümsüz bir sözleşme geçerlilik şartlarını taşımadığından dolayı hüküm ve sonuçlarını meydana getiremez. Kural olarak kesin hükümsüz bir sözleşmenin sonradan geçerli hale gelmesi mümkün değildir. Ancak öğretide ve yargı kararlarında öngörülen bazı durumlarda kesin hükümsüz sözleşmelerin geçerli hale getirilebileceği veya geçerli başka bir sözleşmeye çevrilebileceği kabul edilmektedir. Çalışmamızda, söz konusu yöntemlerin toplu iş sözleşmeleri (TİS) bakımından da uygulanabilir olup olmadığı hususu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: kesin hükümsüzlük, toplu iş sözleşmesi, tahvil, dürüstlük kuralı, özerklik

ABSTRACT

A contract that is a nullity cannot produce any legal effects, as it lacks the essential requirements for validity. As a general rule, a contract that is a nullity cannot subsequently acquire validity. Nevertheless, as acknowledged in legal doctrine and judicial precedents, under certain exceptional circumstances, a contract that is a nullity may later be rendered valid or converted into another valid contract. This study further explores whether such mechanisms may be applied in the context of collective bargaining agreements.

Keywords: nullity, collective bargaining agreement, conversion, principle of good faith, autonomy

* Bu makale, Marmara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca doktora tezinin savunulabilmesi için öngörülen yayın koşulunu sağlamak amacıyla “Toplu İş Sözleşmesinin Hükümsüzlüğü” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğrenci, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Doktora Programı, hulya.kaskaya@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3790-6266.

Sorumlu Yazar/Correspondence Author: Hülya KAŞKAYA DURAK

E-posta/E-mail: hulya.kaskaya@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 30.10.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 26.11.2025

GİRİŞ

Kesin hükümsüz bir sözleşme hukuk düzeni içerisinde hüküm ve sonuçlarını doğurmaz. Kesin hükümsüzlüğün sonradan ortadan kalkması veya belirli bir süre geçtikten sonra geçerli hale gelmesi esasen mümkün değildir. Nitekim Türk özel hukuk mevzuatında, kesin hükümsüz sözleşmelerin düzeltilmesini veya dönüştürülmesini öngören bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak öğreti ve yargı kararlarıyla Alman hukuk sisteminde yer alan bazı kurumların Türk hukukunda da uygulanabilirliği kabul edilmiştir. Kesin hükümsüzlüğün düzeltilmesini sağlayan istisnalardan ilki onaylama sözleşmesi yapılması, ikincisi ise hükümsüzlüğün ileri sürülmesinin dürüstlük kuralına aykırılık teşkil etmesidir. Kesin hükümsüz sözleşmenin geçerlilik şartları bulunan başka bir sözleşmeye dönüştürülmesi yöntemi ise tahvildir.

Kesin hükümsüz sözleşmenin geçerli hale getirilmesini sağlayan bu yöntemlerin toplu iş sözleşmeleri bakımından uygulanıp uygulanamayacağı hususu tartışmaya açıktır. İşçi, işveren ve devlet arasında denge kurmayı ve zayıf olan işçi tarafın korunmasını amaçlayan iş hukuku uygulamasında, tarafların sözleşmenin yapılması sırasında fark etmedikleri bir nedenle hükümsüz olan sözleşmeyi daha sonra geçerli hale getirmelerine imkân tanınması önem taşımaktadır. Bu sebeple kesin hükümsüz bir toplu iş sözleşmesinin geçerli sayılmasının yahut geçerli hale getirilmesinin veya geçerli başka bir sözleşmeye dönüştürülmesinin mümkün olup olmadığını değerlendirmek amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır. Çalışmamız kapsamında öncelikle kesin hükümsüzlük kavramı ve genel hükümlere göre kesin hükümsüzlüğün geçerli hale getirilmesi yöntemleri açıklanacak daha sonra konu toplu iş sözleşmeleri açısından incelenecektir.

I. KESİN HÜKÜMSÜZLÜK YAPTIRIMI VE SONUÇLARI

A. KAVRAM VE ÖZELLİKLERİ

Bir hukuki işlem, kurucu unsurlarının bulunması halinde hukuk düzeninde varlık kazanır. Kurucu unsurlarının bulunmaması hukuki işlemin yok hükmünde sayılmasına sebep olur. Hükümsüzlük hallerinden bahsedebilmek için ise öncelikle hukuk âleminde mevcudiyeti bulunan bir hukuki işlem gereklidir. Bir hukuki işlem için en ağır yaptırım türü¹ olarak kabul edilen kesin hükümsüzlük halinde de kurucu unsurları bulunmasına rağmen “geçerlilik unsurlarından kamu düzenini ilgilendirecek nitelikte olanlarının” eksikliği söz konusudur. Dolayısıyla kesin hükümsüzlük halinde hukuki işlem meydana gelmiş olmasına rağmen geçerlilik unsurlarını taşımadığından dolayı hüküm ve sonuçlarını doğuramamaktadır.

Geçerlilik unsurlarından hangisinin kamu düzeninden olduğu belirlenirken kanunda veya gerekçesinde² bu eksiklik veya aykırılığın kesin hükümsüzlük nedeni olduğunun açıkça düzenlenmiş

1 Karl Larenz and Manfred Wolf, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts* (9. Auflage, C. H. Beck 2004) § 44 N. 4.

2 Mesela, dürüstlük kuralına aykırı genel işlem koşullarının kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olduğu 6098 sayılı TBK’nin 25. maddesinin Meclis gerekçesinde “Bu tür hükümlerin yaptırımı, Tasarının 27’nci maddesinin ikinci fıkrasının birinci cümlesi anlamında kesin hükümsüzlük olacaktır” şeklinde açık ve net olarak belirtilmiştir.

olması veya kanuni düzenlemenin amaç ve anlamından bu yorumun yapılabiliyor olması nazara alınır³.

Hukuk mevzuatımızda genel kesin hükümsüzlük nedenleri; 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu⁴ (TMK) m. 15’ te yer alan düzenleme gereğince hukuki işlemin taraflarının hak veya fiil ehliyetlerinin bulunmaması, Türk Borçlar Kanunu⁵ (TBK) m. 27/1 hükmü gereğince hukuki işlemin “*emredici hukuk kurallarına, kamu düzenine, genel ahlaka, kişilik haklarına aykırı olması, hukuki işlemin konusunun imkânsız olması*”, TBK m. 19 gereğince hukuki işlemin şekil şartına aykırı olması⁶ ve hukuki işlemin muvazaalı olması olarak sayılabilir⁷. Bu unsurlar, hukuki işlemin geçerlilik unsurlarından kamu düzenini ilgilendirdiği kanunen belirtilmiş olan dolayısıyla ihlali halinde hukuki işlemin kesin hükümsüzlüğüne sebep olacak unsurlardır.

B. HÜKÜM VE SONUÇLARI

Bir hukuki işlemin kesin hükümsüz olduğu herkes tarafından her zaman ileri sürülebilir. Somut bir uyumsuzlukta, kimse tarafından ileri sürülmesi dahi hâkim kesin hükümsüzlüğü kendiliğinden nazara almalıdır⁸. Bununla birlikte kesin hükümsüzlüğün ileri sürülmesi için herhangi bir dava açılmasına gerek yoktur; bu hususta açılacak dava, işlemin kesin hükümsüz kılınmasına yönelik olmayıp ancak kesin hükümsüzlüğün tespitine yönelik olabilir. Açılacak dava tespit davası niteliğinde olacağından davanın açılmasında hukuki yarar bulunması dava şartıdır⁹. Kesin hükümsüzlüğün tespiti davasında mahkemece verilecek kabul kararı, “bozucu yenilik doğurucu karar” niteliğinde değildir. Zaten başlangıçtan itibaren kesin hükümsüz olan bir hukuki işlemin, hükümsüzlüğünün tespitine dair karar verilecektir. Mahkemenin vereceği karar sadece davanın veya hukuki işlemin

3 Muzaffer Şeker, *Yazılmamış Sayılma, Yokluk ve Kesin Hükümsüzlük Kıskaçında 6098 Sayılı Yeni Türk Borçlar Kanununa Göre Genel İşlem Koşullarının Yazılmamış Sayılması* (Oniki levha 2015) 70; Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (22. Bası, Yetkin 2017) 353; O. Gökhan Antalya, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Marmara Hukuk Yorumu, Cilt V/1,1, Temel Kavramlar-Sözleşmeden Doğan Borç İlişkileri* (2. Bası, Seçkin 2019) 186; Jale Güral, *Hükümsüzlük Nazariyeleri Karşısında Türk Medeni Kanununun Sistemi* (1953) 235-36; Fahiman Tekil, *Yokluk, Hükümsüzlük ve İptal Edilebilirlik Sorunları* (Prof. Dr. M.Kemal Oğuzman’ın Anısına Armağan, 2000) 1101; Mustafa Dural ve Suat Sarı, *Türk Özel Hukuku Cilt I – Temel Kavramlar ve Medeni Kanunun Başlangıç Hükümleri* (Filiz Kitabevi 2013) 180; Andreas von Tuhr and Hans Peter, *Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts*, Band I (Schulthess 1979) 253.

4 RG, 8.12.2001, 24607.

5 RG, 4.2.2011, 27836.

6 Şekle aykırılığın yaptırımı hususunda öğretide yer alan tartışmalar için ayrıca bakınız: Pakize Ezgi Akbulut, *Borçlar Hukukunda Kesin Hükümsüzlük Yaptırımının Amaca Uygun Sınırlama (Teleolojik Redüksiyon) Yöntemi ile Daraltılması* (Oniki levha 2016) 262 vd.

7 Muvazaanın yaptırımı hususunda öğretide yer alan tartışmalar için ayrıca bakınız: Necip Kocayusufpaşaoğlu, Hüseyin Hatemi, Rona Serozan ve Abdülkadir Arpacı, *Borçlar Hukuku Genel Bölüm, Cilt 1, Borçlar Hukukuna Giriş-Hukuki İşlem-Sözleşme* (7. Bası, Filiz Kitabevi 2017) 356 vd.

8 von Tuhr and Peter (n 3) 225 vd.; S. Sulhi Tekinay, Sermet Akman, Haluk Burcuoğlu ve Attila Altıp, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, (7. Bası, Filiz Kitabevi 1993) 376; Eren (n 3) 352; Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 583; Antalya (n 3) 188; Şeker (n 3) 76; M. Kemal Oğuzman ve M. Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 1* (22. Bası, Vedat Kitapçılık 2024) 186.

9 von Tuhr and Peter (n 3) 226; Güral (n 3) 39; Eren (n 3) 352; Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 588; Antalya (n 3) 187; Şeker (n 3) 75; Pierre Tercier, Pascal Pichonnaz ve H. Murat Develioğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (1. Bası, Oniki Levha 2016) 156.

tarafları için değil herkes için bağlayıcıdır¹⁰. Bunun dışında kesin hükümsüzlüğün tespitine yönelik bir dava açılmasa da derdest bir davada kesin hükümsüzlük iddiasında veya savunmasında bulunulabilir. Kesin hükümsüzlük savunması itiraz niteliğindedir¹¹. Kesin hükümsüzlük herhangi bir hak düşürücü süreye yahut zaman aşımına tabi olmaksızın her zaman ileri sürülebilir¹².

Kesin hükümsüzlük hukuki işlemin kuruluşundan itibaren söz konusudur, kesin hükümsüz olan hukuki işlem başlangıçtan itibaren (ex tunc) geçersizdir ve hiçbir zaman hüküm ve sonuçlarını doğurmaz¹³.

Bir hukuki işlemin geçersizliğine sebep olan geçerlilik şartı eksikliği sonradan tamamlansa veya hükümsüzlük sebebi ortadan kalksa¹⁴ yahut işlemin kurulduğu zamanın üzerinden belirli bir süre geçmiş olsa dahi bu işlemin hükümsüzlüğü ortadan kalkmaz, işlem geçerli hale gelmez¹⁵. Kesin hükümsüz bir hukuki işleme dayanan borcun ifa edilmiş olması da işlemi geçerli hale getirmez¹⁶. Taraflar kesin hükümsüz olan hukuki işlemin yerine geçerlilik unsurlarını taşıyan yeni bir hukuki işlem yapabilirse de bu işlem kesin hükümsüz olan işlemten bağımsız olarak hüküm ve sonuçlarını doğurur¹⁷.

Kural olarak kesin hükümsüz bir işlemin sonradan işleme onay verilmesiyle ya da başka bir yöntemle düzeltilmesi mümkün değilse de bunun iki istisnası mevcuttur. İlk istisna kesin hükümsüz işlemin tasdik (onaylama) yoluyla düzeltilmesi, ikinci istisna ise TMK m. 2 uyarınca işlemin geçerli kabul edilmesidir. Kesin hükümsüz işlemin düzeltilmesi anlamına gelmese de işlemi kendisine benzeyen başka bir geçerli işleme dönüştüren yöntem “kesin hükümsüz işlemin tahvilidir”. Yokluk hali ile kesin hükümsüzlük yaptırımı arasındaki en belirgin fark da burada ortaya çıkmaktadır. Zira yok hükmündeki bir hukuki işlemin hiçbir suretle geçerli hale dönüştürülmesi mümkün değildir.

10 Antalya (n 3) 187.

11 ibid 187; Eren (n 3) 352.

12 Antalya (n 3) 188, Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 581; Eren (n 3) 352. Kesin hükümsüzlüğün ileri sürülmesi süreye tabi değilse de kesin hükümsüz işleme dayanılarak verilenin iadesi sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre istenebileceğinden TBK m.82 gereği iki yıllık zamanaşımı süresi içerisinde bu dava açılabilir, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu, E 1943/30 K 1948/2, 14.11.1948; Antalya (n 3) 188; Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 587; Eren (n 3) 352. Benzer şekilde kesin hükümsüz işlem nedeniyle istihkak davası açıldığında kazandırıcı zamanaşımı süresi dolmuş olursa işlemin karşı tarafı verilen şeyi iade etmekten kaçınabilir, Kocayusufpaşaoğlu (n 3) 587.

13 Eren (n 3) 351; Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 581; Şeker (n 3) 72; Tercier, Pichonnaz ve Develioğlu (n 9) 156-157; Tekil (n 2) 1101.

14 Örneğin ithal edilmesi yasak olan bir mal hakkında taraflar arasında satış sözleşmesi yapıldıktan sonra ithal yasağı kaldırılrsa bile kurulduğu anda emredici hukuk kurallarına aykırı içeriğe sahip olan bu sözleşmenin kesin hükümsüzlüğü ortadan kalkmaz ve sözleşme geçerli hale gelmez, Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 351.

15 Tekinay, Akman, Burcuoğlu ve Altop (n 8) 376; Oğuzman ve Öz (n 8) 186; Antalya (n 3) 187; Eren (n 3) 351; Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 583.

16 Tekinay, Akman, Burcuoğlu ve Altop (n 8) 376; Oğuzman ve Öz (n 8) 186; Antalya (n 3) 187; Eren (n 3) 351; Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 583.

17 Eren (n 3) 351-352; Tekinay, Akman, Burcuoğlu ve Altop (n 8) 377; Oğuzman ve Öz (n 8) 86; Antalya (n 3) 187.

II. KESİN HÜKÜMSÜZ İŞLEMİN GEÇERLİ HALE GETİRİLMESİ

A. ONAYLAMA (TASDİK) SÖZLEŞMESİ İLE DÜZELTİLMESİ

Türk hukuk mevzuatında geçersiz bir sözleşmenin taraflarının sonradan bir onaylama sözleşmesi yaparak işlemi geçerli hale getirmelerine ilişkin yasal bir düzenleme mevcut değildir. Bununla birlikte Alman Medeni Kanunu (BGB) § 141'de düzenlenen onaylama (die Bestätigung) kurumu Türk öğretisinde de kabul görmektedir¹⁸.

BGB §141 hükmüne göre kesin hükümsüz hukuki işlemin taraflarca onaylanması halinde sözleşmenin geçerli olarak hüküm ve sonuç doğuracağı kabul edilir. Kesin hükümsüz bir sözleşme söz konusu ise sözleşmenin taraflarının hükümsüz sözleşmeyi geçerli sayacaklarına yönelik iradelerini açık veya örtülü biçimde ortaya koymaları gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle taraflar, onaylama sözleşmesi yapmalıdır¹⁹. Onaylama sözleşmesinin geçerli kabul edilebilmesi için de bir hukuki işlemde bulunması gereken kurucu unsurları ve geçerlilik unsurlarını bulundurması şartı aranır²⁰. Sözleşmeyi kesin hükümsüz kılan sebep ortadan kalktıktan sonra onaylama sözleşmesi yapılabilir²¹.

Onaylama sözleşmesinin ne suretle yapılacağı hükümsüz olan hukuki işlemin geçerliliğinin şekil şartına bağlı olup olmamasına göre değişmektedir. Kesin hükümsüz olan sözleşmenin geçerliliği, bir şekil şartına bağlı değilse tarafların kesin hükümsüz sözleşmeyi onaylama iradesini örtülü olarak göstermeleri yeterli görülmektedir²². Diğer bir deyişle taraflar onaylama iradelerini açıkça ortaya koymayıp bu yönde hareket etseler de kesin hükümsüz sözleşmeyi onaylamış kabul edilebilirler. Eğer kesin hükümsüz olan sözleşme, şekle tabi ise onaylama sözleşmesi de öngörülen şekil şartına uygun olarak yapıldığı takdirde geçerli kabul edilir²³. Bununla birlikte şekil şartına tabi olan sözleşmenin kesin hükümsüzlüğünün sebebinin şekle aykırılık olup olmamasına göre de ikili bir ayırım yapılması doğru olacaktır. Eğer sözleşme, şekle aykırılık dışında bir sebeple kesin hükümsüz ise ilk sözleşmenin onaylandığını belirten bir sözleşme yapılmasının yeterli olup olmadığı yahut sözleşmenin içeriğinin tamamen aynı olan bir sözleşme yapılmasının gerekip gerekmediği soruları akla gelmektedir. Alman ve Türk hukukunda ağırlıklı olarak benimsenen görüşe göre şekle aykırılık dışında bir sebep dolayısıyla kesin hükümsüzlük söz konusuysa onaylama sözleşmesi öngörülen şekle uygun yapılmalı ancak ilk sözleşme de şekle uygun olduğu için onaylama sözleşmesinde ilk sözleşmeye atıf yapılması yeterli sayılmalıdır. Bu durumda onaylama sözleşmesinde ilk sözleşmenin içeriğinin aynen

18 Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 584; Antalya (n 3) 192; Kenan Tunçomağ, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt 1* (1969) 119; Larenz and Wolf (n 1) § 44 N. 4.

19 Antalya (n 3) 193; Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 584; Tunçomağ (n 18) 119.

20 Antalya (n 3) 192.

21 ibid 192; Kocayusufpaşaoğlu (n 3) 584; Othmar Jauernig, *Bürgerliches Gesetzbuch Kommentar* (10. Auflage, C.H. Beck 2003) § 141 N. 3.

22 Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 584.

23 ibid 585; Antalya (n 3) 192; Tunçomağ (n 18) 119. Aksi yönde; İsmet Sungurbey ve Selim Kaneti, *Medeni Hukuk Sorunları Cilt 3* (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1976) 164. Sungurbey ve Kaneti'nin bu yorumunun hatalı Almanca çeviriden kaynaklandığı yönündeki yorum için bakınız: Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 585, dn. 22.

tekrarlanmasına gerek bulunmamalıdır²⁴. Şekle aykırılık sebebiyle kesin hükümsüzlük söz konusuysa onaylama sözleşmesinin hem şekle uygun olarak yerine getirilmesi hem de ilk sözleşmenin içeriğinin birebir yinelenmesi zorunludur²⁵.

Onaylama sözleşmesinin yukarıda belirtilen şartlara uygun olarak yapılması halinde kesin hükümsüz sözleşme başlangıçtan itibaren değil ileriye etkili (ex nunc) olarak geçerli hale gelmiş olur, geçersizlik geriye etkili olarak düzeltilemez²⁶. Burada ilk sözleşmenin yeniden ihyası söz konusu değildir. Kesin hükümsüzlükle sakat olan sözleşmenin hükümlerinin ileriye etkili olarak sıhhat kazanması söz konusudur. Bununla birlikte BGB § 141/2 hükmü ile uyumlu olarak Türk öğretisinde de onaylama sözleşmesinin taraflarının, sözleşme baştan itibaren geçerli olsaydı birbirlerine karşı edimleri ne olacak idiye onu yapacaklarını taahhüt etmeleri mümkün kabul edilmiştir²⁷. Kanaatimizce bu yöndeki bir taahhüt de sözleşmenin geçerliliğinin geriye yürütülmesi anlamına gelmemekte sadece taraflar kesin hükümsüz sözleşmedeki edimlerin bir kısmı veya tamamı için yeni bir anlaşma yapmaktadırlar.

B. DÜRÜSTLÜK KURALI İLE DÜZELTME

Bir hukuki işlemin kesin hükümsüzlüğü TMK'nın 2. maddesinde düzenlenen dürüstlük kuralına aykırı şekilde ileri sürülürse kesin hükümsüzlüğü ileri sürme hakkını kötüye kullanan taraf, hukuk düzeninde korunmaz²⁸.

Özellikle şekle aykırılık sebebiyle kesin hükümsüzlüğün söz konusu olduğu durumlarda geçersizliğin bilinmesine rağmen uzun süre hükümsüzlük ileri sürülmeden karşı tarafta güven oluşturulması sonrasında kesin hükümsüzlüğün ileri sürülmesi, hakkın kötüye kullanılması olarak kabul edilir²⁹.

Hâkim, bu şekilde hakkın kötüye kullanıldığı durumlarda mevcut uyumsuzluğun özelliklerini nazara alarak kesin hükümsüz işlemi başlangıçtan itibaren geçerli olarak kabul edebilir³⁰. Sözleşmenin başlangıçtan beri geçersiz olduğunun kabulünün dürüstlük kuralları çerçevesinde adaletsiz durumlara yol açtığı kanaatine varılırsa da sözleşmenin kesin hükümsüz olduğuna ancak başlangıçtan itibaren geçerli bir sözleşme gibi hüküm ve sonuçlarını doğurduğuna karar verilebilir. Burada o somut dosya özelinde sözleşme başlangıçtan itibaren geçerli sayılmakta, ileriye dönük olarak ise sözleşmenin kesin hükümsüzlüğü söz konusu olmaktadır. Böyle bir durumda tarafların kesin hükümsüz sözleşme

24 Antalya (n 3) 192; Kocayusufoğlu (n 7) 586.

25 Kocayusufoğlu (n 7) 585; Antalya (n 3) 192, dn. 38.

26 Antalya (n 3) 192; Tunçomağ (n 18) 120.

27 Kocayusufoğlu, (n 7) 587.

28 Oğuzman ve Öz (n 8) 176; Şeker (n 3) 73; Tekinay, Akman, Burcuoğlu ve Altop (n 8) 378; Antalya (n 3) 193.

29 Antalya (n 3) 193; Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu E 1987/2 K 1988/2, RG 21.12.1988, 20026; Yargıtay 23 HD, E 2014/7831 K 2015/1516, 10.03.2015; Yargıtay 15 HD, E 2018/1753 K 2018/2525, 16.06.2018.

30 Antalya (n 3) 193; Şeker (n 3) 77.

sebebiyle yerine getirdikleri edimleri geri istemeleri engellenmiş olmaktadır³¹. Dürüstlük kuralına aykırılık hâkim tarafından re'sen nazara alınmalıdır³².

C. KESİN HÜKÜMSÜZ İŞLEMİN TAHVİLİ (ÇEVİRME-DÖNÜŞTÜRME)

Kesin hükümsüz işlemin tahviline ilişkin bir düzenleme mevzuatımızda bulunmamaktadır. Bununla birlikte Alman hukukunda BGB § 140 hükmünde düzenlenen tahvil (Umdeutung) müessesesinin Türk hukukunda da uygulanabileceği Türk hukuk öğretisinde ve içtihadında ağırlıklı olarak kabul edilmektedir³³.

BGB § 140 gereğince; kesin hükümsüz olan hukuki işlem, başka bir işlemin geçerlilik şartlarını taşıyorsa ve tarafların kesin hükümsüzlüğü bilselerdi diğer işlemin yapılmasını isteyecekleri varsayılabilirse bahsi geçen diğer işlem uygulanır. Diğer bir ifadeyle kesin hükümsüz işlem, kendisi ile benzer amaç taşıyan ve geçerlilik unsurları bulunan diğer işleme dönüştürülmüş olur. Bu işlem “tahvil” olarak adlandırılır³⁴.

Uygulamada tahvil kurumunun en çok uygulandığı alanlardan biri, noter huzurunda yapılan taşınmaz satış sözleşmesinin taşınmaz satış vaadi sözleşmesine dönüştürülmesidir. Burada 2644 sayılı Tapu Kanunu³⁵ m. 26 gereğince tapu sicil müdürlüğü tarafından düzenlenmeyen satış sözleşmesi kesin hükümsüzlükle batıldır. Ancak taşınmaz satış vaadi sözleşmesi 1512 sayılı Noterlik Kanunu³⁶ m. 60 ve m. 89'da yer alan düzenlemelere göre noterde yapıldığında geçerli kabul edilmektedir. Tarafların farazi iradeleri taşınmaz satış sözleşmesini kesin hükümsüzlüğünü bilmeleri halinde taşınmaz satış vaadi sözleşmesini yapacaklarını ortaya koyuyorsa kesin hükümsüz taşınmaz satış sözleşmesinin geçerli olan taşınmaz satış vaadine tahvili ile geçerli sayılması söz konusu olabilir³⁷.

Hâkim, tarafların farazi iradelerinin diğer işlemi meydana getirmeye yönelik olduğu kanaatine ulaşırsa hukuki işlemin tahviline karar vermelidir ancak diğer işlem tarafların iradelerinden daha farklı sonuçlar doğuruyor veya taraflar için daha ağır yükümlülükler öngörüyorsa işlem tahvil edilmemelidir³⁸. Tahvil, hukuki işlemin taraflarının irade beyanlarına gerek bulunmaksızın varsayılan iradeleri nazara alınarak diğer şartların da varlığı halinde kendiliğinden gerçekleşmektedir. Bu sebeple hukuki işlemin tahviline karar verilmesi istemiyle açılacak bir davada hâkim işlemin

31 Antalya (n 3) 193.

32 ibid 193.

33 Oğuzman ve Öz (n 8) 178; Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 611; Antalya (n 3) 188; Tekinay, Akman, Burcuoğlu ve Altop (n 8) 110; Eren (n 3) 311; Turhan Esener, Hukuki Muamelelerde Tahvil (1959) 16(1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 234, 234.

34 Esener (n 33) 234; Oğuzman ve Öz (n 8) 177; Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 611; Antalya (n 3) 188; Tekinay, Akman, Burcuoğlu ve Altop (n 8) 110; Eren (n 3) 311; von Tuhr and Peter (n 3) 229.

35 RG, 29.12.1934, 2892.

36 RG, 5.2.1972, 14090.

37 Esener (n 33) 234; Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 611; Antalya (n 3) 190; Tekinay, Akman, Burcuoğlu ve Altop (n 8) 110; Eren (n 3) 311.

38 Eren (n 3) 311.

tahviline dair hüküm kuramayacaktır. Hâkimin böyle bir durumda vereceği karar ancak tespit kararı niteliğinde olur³⁹.

Türk hukukunda tahvilin uygulanabilirliğini öngören yasal bir düzenleme bulunmadığından bu uygulamanın hukuki dayanağının ne olacağı hususunda öğretide farklı düşünceler mevcuttur. Yorum görüşü olarak adlandırılan görüşe göre tahvil, sözleşmenin yorumlanmasının bir çeşididir⁴⁰. Öğretideki bu görüşe göre sözleşmenin taraflarının gerçek iradelerinin veya farazi iradelerinin tespit edilebilerek iyiniyetle yorumlanması durumunda tahvil kurumu işletilebilir⁴¹. Öğretide baskın olan görüş ise bu konuda kanun boşluğu olduğu ve örtülü boşluğun doldurulması gerektiği yönündedir⁴². Bu görüşe göre, sözleşmenin korunması prensibi gereği tarafların iradelerinin ayakta tutulması gerektiğinden, kesin hükümsüzlüğe bir istisna tanınmalı ve hâkim tarafından yaratılacak tahvil kuralı ile boşluk doldurulmalıdır.

Öğretide yorum görüşüne getirilen eleştiriler, kesin hükümsüz olan bir hukuki işlem dürüstlük kuralıyla yorumlanarak ayakta tutulabildiğinden tahvil müessesine başvurmaya gerek olmadığı yönündedir. Hukuki işlem öncelikle yorum yoluyla ayakta tutulmalı, mümkün değilse tahvil uygulanmalıdır⁴³. Biz de bu eleştirilere iştirak ediyoruz. Kanaatimizce tahvil, yorum çeşitlerinden sözleşmenin tamamlanması olarak da kabul edilemez. Zira sözleşmenin tamamlanması, sözleşmenin bir kısmında boşluk olması halinde tarafların farazi iradeleri gözetilerek boşluğun doldurulmasından ibaret iken tahvilde sözleşme içi bir durum söz konusu değildir, aksine kesin hükümsüz olan sözleşmeden hariç olarak yeni bir sözleşme geçerli kabul edilmektedir⁴⁴.

Kanaatimizce de hukukumuzda tahvile ilişkin bir düzenleme bulunmaması örtülü boşluk niteliğinde olup hâkim, ortaya koyacağı tahvil kuralı ile bu boşluğu doldurarak karar vermelidir. Tahvilin hukuk sistemimizdeki hukuki dayanağı bu şekilde açıklanabilir.

III. TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİNİN KESİN HÜKÜMSÜZLÜĞÜ

6356 sayılı Kanunun m. 2/1-h hükmünde toplu iş sözleşmesi tanımlanmış olup buna göre TİS, “İş sözleşmesinin yapılması, içeriği ve sona ermesine ilişkin hususları düzenlemek üzere işçi sendikası ile işveren sendikası veya sendika üyesi olmayan işveren arasında yapılan sözleşme” olarak açıklanmaktadır. Bu tanımdan ve m. 33/1 hükmündeki ifadeden hareketle “iş sözleşmesinin yapılması, içeriği ve sona ermesine ilişkin hükümler” yani normatif hükümlerin Türk hukukunda TİS’in özünü ve zorunlu

39 Selim Kaneti, *Hukuki İşlemlerin Çevrilmesi (Tahvili)* (Fakülteler Matbaası 1972) 174; Ayşe Havutçu (Akdemir), Şekle Aykırılık Nedeniyle Geçersiz Hukuki İşlemlerin Tahvili (1987) 3 (1-4) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 643, 667.

40 Rona Serozan, *Sözleşmeden Dönme* (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1975) 533, 539; Esener (n 33) 247.

41 Serozan (n 40) 539; Esener (n 33) 247.

42 Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 616; Antalya (n 3) 191; Haluk Nami Nomer, Pakize Ezgi Akbulut, *Medeni Hukuka Giriş Dersleri Bölüm I*, (Filiz Kitabevi 2018) 181.

43 Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 613; Kaneti (n 39) 84.

44 Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 613.

unsurunu oluşturduğu anlaşılmaktadır⁴⁵. Dolayısıyla normatif kısmı olmayan ve sadece “ tarafların hak ve borçlarını düzenleyen” bir sözleşme TİS niteliği taşımaz.

Toplu iş sözleşmesinin tamamını kesin hükümsüz kılan haller; taraflardan en az birinin TİS ehliyetinin bulunmaması⁴⁶, TİS’in şekil şartına aykırı yapılmış olması⁴⁷, TİS’te normatif kısmın bulunmaması⁴⁸, teklik prensibine aykırı olarak TİS akdedilmesi⁴⁹, kanunda öngörülen kapsam ve düzeye aykırı olarak TİS bağtlanmasıdır⁵⁰. Bu hallerden birinin varlığı halinde toplu iş sözleşmesinin bütünü kesin hükümsüz kabul edilir.

Toplu iş sözleşmesi özerkliği işçi ve işveren tarafın aralarındaki hukuki ilişkiyi düzenleyen normları karşılıklı olarak serbestçe belirleyebilme erkini ifade eder⁵¹. Toplu iş sözleşmesi özerkliği, tarafların kural koyma serbestisini ifade etse de bu serbesti sınırsız değildir. Toplu iş sözleşmesi özerkliğinin sınırları 6356 sayılı Kanun m. 33/5 hükmünde, “*Toplu iş sözleşmeleri ve çerçeve sözleşmeler, Anayasaya ve kanunların emredici hükümlerine aykırı düzenlemeler içeremez*” ifadesiyle belirtilmiştir. Anılan düzenlemeye göre Anayasaya ve kanunların emredici hükümlerine aykırı olmasına rağmen TİS’e konulan hükümlerin kesin hükümsüzlükle batıl oldukları kabul edilecektir⁵². Başka bir ifadeyle kısmi kesin hükümsüzlük söz konusu olacaktır.

- 45 Sait Kemal Mimaroglu, *Türk Hukukunda Toplu İş Sözleşmesi* (Sevinç Matbaası 1964) 114; Nuri Çelik, Nurşen Caniklioğlu, Talat Canbolat ve Ercüment Özkaraca, *İş Hukuku Dersleri* (Beta 2023) 974 s.982; Ömer Ekmekçi ve Esra Yiğit, *Toplu İş Hukuku* (Oniki levha 2025) 364; Fevzi, Şahlanan, *Toplu İş Hukuku* (Oniki levha 2020) 316; Seza Reisoğlu, 2822 sayılı *Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu Şerhi* (Ayyıldız Matbaası 1986) 48; Adnan Tuğ, *Türk Hukukunda Toplu İş Sözleşmesi* (1996) 10; Turhan Esener, *İş Hukuku Yönünden Toplu İş Sözleşmeleri*, 275 sayılı *Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununun İlgili Hükümlerinin Sistematiik İncelenmesi* (1964) 39; A. Can Tuncay, Burcu Savaş Kutsal ve Yeliz Bozkurt Gümrükçüoğlu, *Toplu İş Hukuku* (Beta 2023) 207; Ünal Narmanlioğlu *İş Hukuku II, Toplu İş İlişkileri* (Beta 2016) 373; Talat Canbolat, 6356 Sayılı Kanuna Göre *Toplu İş Sözleşmesinin Düzeyi ve Türleri* (Beta 2013) 27; M. Erdem Özdemir, *Toplu İş Sözleşmesinin Normatif Hükümleri ve Bunların Hizmet Akdine Etkileri* (Doktora Tezi 1999) 19.
- 46 Kenan Tunçomağ, *İş Hukukunun Esasları* (1988) 383; Narmanlioğlu (n 45) 344; Şahlanan (n 45) 344; Tuncay, Savaş Kutsal, Bozkurt Gümrükçüoğlu (n 45) 264; Süleyman Başterzi, *Toplu İş Sözleşmesi Ehliyeti* (Beta 2016) 13; Esener (n 45) 7.
- 47 ibid 36; Tunçomağ (n 46) 405; Narmanlioğlu (n 45) s.320; Çelik, Caniklioğlu, Canbolat ve Özkaraca (n 45) 1091; Tuncay, Savaş Kutsal ve Bozkurt Gümrükçüoğlu (n 45) 374; Öner Eyrenci, Savaş Taşkent, Devrim Ulucan ve Esra Baskan, *İş Hukuku* (Beta 2024) 658; İrem Yayvak, *Toplu İş Sözleşmesinin Art Etkisi*, (Beta 2014) 91; Özdemir (n 45) 368.
- 48 Reisoğlu (n 45) 48.
- 49 Narmanlioğlu (n 45) 488; Eda Manav ve İstar Cengiz, *Toplu İş Sözleşmesinin Hükümsüzlüğü*, (2011) 11(4) Kamu-İş, 9, 19; Tuğ (n 45) 131; M. Kemal Oğuzman, *Hukuki Yönden İşçi-İşveren İlişkileri, Temel Bilgiler, Cilt 1, Toplu İş İlişkileri* (1984) 87; Fevzi Şahlanan, *Toplu İş Sözleşmesi* (Banksis 1992) 172.
- 50 Tuncay, Savaş Kutsal ve Bozkurt Gümrükçüoğlu (n 45) 248; Manav ve Cengiz (n 49) 21.
- 51 Çelik, Caniklioğlu, Canbolat ve Özkaraca (n 45) 975; Şahlanan (n 45) 307; Narmanlioğlu (n 45) 21; Tuncay, Savaş Kutsal ve Bozkurt Gümrükçüoğlu (n 45) 180; Canbolat (n 45) 19; Tunçomağ (n 46) 363; İbrahim Subaşı, *Toplu İş Sözleşmesinin Taraflarca Değiştirilmesi* (2016) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (Prof. Dr. Fevzi Şahlanan’a Armağan) 989, 992; Fatih Uşan, *Kamu İşverenleri Açısından Toplu İş Sözleşmesi Özerkliği! Ne Kadar?*, *Toplu İş Sözleşmesi Özerkliği-Toplu İş Sözleşmesine Yargısal Müdahale (15/2007) Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, 973, 975.
- 52 Şahlanan (n 49) 175; Tuğ (n 45) 134; Oğuzman (n 49) 89; Manav ve Cengiz (n 49) 16-17; Orhan Ersun Civan, *Bireysel ve Toplu İş Hukukunda Kısmi Geçersizlik*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 90. Kuruluş Yılı Armağanı (2017), 213, 233-234; Çelik, Caniklioğlu, Canbolat ve Özkaraca, (n 45) 1091; Eyrenci, Taşkent, Ulucan ve Baskan (n 47) 658; Ercan Akyiğit, *Toplu İş Hukuku* (Seçkin 2024) 543; Şerafettin Güler, *Toplu İş Sözleşmesine Konulamayacak Hükümler* (Mayıs 2008) 21(4) TÜHİS İş Hukuku ve iktisat Dergisi, 41, 61.

Çalışma konumuzdan sapmamak adına kesin hükümsüzlük nedenleri ile ilgili ayrıntılı açıklama ve değerlendirme yapılmayacaktır.

IV. TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİNDE KESİN HÜKÜMSÜZLÜĞÜN DÜZELTİLİP DÜZELTİLEMEYECEĞİ MESELESİ

Borçlar hukuku ilkelerine göre kural olarak kesin hükümsüz bir işlemin düzeltilebilmesinin iki yolu bulunmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi bunlardan ilki onaylama (tasdik) sözleşmesiyle düzeltme, ikincisi ise TMK m. 2 gereğince geçersizliğin ileri sürülmesinin dürüstlük kuralına aykırı olması sebebiyle işlemin geçerli sayılmasıdır. Kesin hükümsüz işlemin düzeltilmesi anlamına gelmese de işlemi başka bir geçerli işleme dönüştüren diğer yöntem tahvil kurumunun uygulanmasıdır. Kesin hükümsüz bir toplu iş sözleşmesinin bu yöntemler ile geçersizlikten kurtarılıp kurtarılamayacağı hususunda öğretide ve uygulamada birlik olduğundan söz edilememektedir.

A. ONAYLAMA SÖZLEŞMESİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME

Onaylama sözleşmesi ile kesin hükümsüzlüğün düzeltilebilmesi hususunu toplu iş sözleşmeleri açısından ele alacak olursak öncelikle toplu iş sözleşmesinin kesin hükümsüzlüğüne neden olan eksikliğin giderilmiş olması ve tarafların sözleşmenin geçerli olarak hüküm doğurmasını istedikleri bir sözleşmeyi yazılı şekle uygun olarak yapmış olması gerekmektedir. Toplu iş sözleşmesi bakımından örnek olarak; sözleşme yapılırken TİS ehliyeti bulunmayan taraflardan birinin ehliyet kazanması taraf halinde bu işçi sendikası ile işveren tarafın bir onaylama sözleşmesi yaparak kesin hükümsüz nitelikteki TİS'i geçerli hale getirmeye çalışmaları verilebilir.

Narmanlıoğlu, ehliyetin TİS' in yapılması sırasında bulunması gerektiğini, taraflar sonradan ehliyet kazansa ve karşı taraf bunu kabul etse dahi sözleşmenin geçerlilik kazanamayacağını ileri sürmektedir⁵³. Başterzi, böyle bir durumda, bağitlanması özel bir usule ve şekle tabi olan TİS'in geçerli hale getirilebilmesi için yapılacak onaylama sözleşmesi de TİS ile aynı usul ve şekle tabi olduğundan işçi sendikasının yetki prosedürünü izlemesi ve akabinde TİS'in metninin tamamının baştan yazılarak taraflarca yeniden imzalanması gerektiğini ileri sürmektedir⁵⁴. Bu görüşünün devamında ise tüm süreci baştan itibaren tamamlamak zorunda kalan tarafların aslında yeni bir TİS akdetmiş olacağını yani hükümsüz olan TİS'in onaylama sözleşmesiyle geçerli hale getirilemeyeceğini, nitekim her iki durumda da sözleşme ileriye etkili olduğundan onaylama sözleşmesi yapılmasında hukuki yarar bulunmadığını ifade etmektedir⁵⁵. Başterzi'nin bu yorumundan ehliyet eksikliğinin sonradan giderilmesi halinde artık ehliyet kazanmış olan tarafların bir onaylama sözleşmesi yapabileceklerini ancak onaylama sözleşmesi yapılırken izlenen sürecin yeni bir TİS yapılmasından farklı olmadığından dolayı onaylama sözleşmesi yapılmasında bir yarar bulunmadığını savunduğu anlaşılmaktadır. Oysa mevzuatımızda yer almamasına rağmen BGB § 141 hükmünde yer alan düzenlemenin Türk

53 Narmanlıoğlu (n 45) 352-355.

54 Başterzi (n 46) 177.

55 ibid 177.

özel hukuk öğretisinde kabul edilmesi sonucu uygulama bulan onaylama sözleşmesi ile yapılması beklenen de tam olarak bu şekilde sözleşmenin ileriye etkili geçerlilik kazanmasıdır⁵⁶. Şekle tabi bir sözleşme söz konusu ise diğer özel hukuk sözleşmelerinde de geçersizliğin düzeltilmesi için yapılacak onaylama sözleşmesi, geçersiz işlem için öngörülen şekle uygun olarak yapılır. Onaylama sözleşmesi yapılması ile hükümsüz sözleşmenin baştan yapılmasından farklı bir sonuç doğmayacağı düşüncesi ise esasen tüm sözleşme türleri için geçerli olduğundan bu yorumun onaylama sözleşmesi ile hükümsüzlüğün düzeltilmesi uygulamasına yönelik genel bir eleştiri olduğu kabul edilebilir.

Kanaatimize göre her ne kadar pratikte farklı bir netice doğmayacak gibi görünmekte ise de tarafların ortak iradeleriyle bir onaylama sözleşmesi yaparak – geçersizliğe neden olan eksiklik veya aykırılığın sonradan giderilmiş olması şartıyla – kesin hükümsüz toplu iş sözleşmesini ileriye dönük olarak geçerli hale getirmelerine bir engel olmadığının kabulü gerekmektedir. Bununla birlikte uygulamada farklı sonuç meydana gelmesine yol açacak örnekler verilmesi de mümkündür. Örneğin sendika üyesi işverenin, sendikadan bağımsız olarak işçi sendikasıyla yaptığı TİS kesin hükümsüz niteliktedir⁵⁷. Ancak sendika üyeliğinden ayrılan işveren yeniden TİS ehliyetini kazanmış olur. Bu durumda işveren ile işçi sendikasının imzalayacağı bir onaylama sözleşmesi ile geçersiz TİS'e ileriye dönük olarak geçerlilik kazandırılmasının mümkün olduğunun kabul edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Zira tarafların sözleşmenin ileriye dönük de olsa ayakta tutulmasına yönelik bu iradelerinin toplu sözleşme özerkliği kapsamında korunması gerekmektedir. Bu örnekte sözleşmenin kesin hükümsüzlüğünün kaldırılması için tarafların yeniden yetki süreci işletmelerine de gerek bulunmamaktadır. Çünkü işveren tarafın TİS yetkisinin bulunup bulunmadığı ehliyetli olup olmadığına göre belirlendiğinden⁵⁸, ehliyetli hale gelen işveren, yetkili hale de gelmiş olur. Geçersiz TİS'in yapılması sırasında yetki belgesi almış olan işçi sendikası için ise bu örnek kapsamında değişen bir durum zaten olmayacak, işçi sendikası yetkisini korumaya devam edecektir. Dolayısıyla bu örnek kapsamında taraflar, yetki prosedürünü yeniden tamamlamaya çalışmak yerine daha pratik bir yöntem olarak onaylama sözleşmesi akdetmek suretiyle toplu iş sözleşmesini ileri dönük olarak uygulayabileceklerdir.

Kesin hükümsüzlüğün nedeni şekil şartına aykırılık değil ise TİS şekle uygun olarak yapıldığı için onaylama sözleşmesi yapılırken geçersiz TİS'in içeriğinin birebir aynı şekilde tekrarlanmasına gerek bulunmamaktadır. Bilindiği üzere TİS, adi yazılı şekle tabi⁵⁹ olup tüm tutanakların taraflarca imzalanması durumunda onaylama sözleşmesi için de şekil şartı yerine getirilmiş sayılmaktadır. Bu sebeple ehliyet eksikliği sebebiyle kesin hükümsüz olan TİS örneğimizde ehliyet kazanan işçi sendikası ile işverenin yazılı şekilde yapacakları onaylama sözleşmesi ile TİS ileriye etkili olarak geçerlilik kazanacaktır. Burada sendikanın yetki prosedürünü izlemesi şekil şartının gerçekleşmesi için zorunlu değildir. Nitekim yetki belgesi alınmadan yapılan TİS, kesin hükümsüz değil iptal

56 Kocayusufoğlu (n 7) 584; Antalya (n 3) 192; Tunçomağ, Borçlar Hukuku (n 18) 119.

57 Narmanlıoğlu (n 45) 350-352; Tuğ (n 45) 78-79

58 Şahlanan (n 45) 5; Narmanlıoğlu (n 45) 363; Tuğ (n 45) 38; Tuncay, Savaş Kutsal ve Bozkurt Gümrükçüoğlu (n 45) 268.

59 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun 35. maddesinde toplu iş sözleşmesinin yazılı şekilde yapılması gerektiği açıkça belirtilmiştir.

edilebilir niteliktedir. Tarafların veya Bakanlığın TİS'in iptal edilebilirliğini⁶⁰ hak düşürücü süre içerisinde ileri sürmemesi halinde TİS geçerli olarak hüküm ve sonuçlarını doğuracağından onaylama sözleşmesinin yapılması için tarafların yetki sürecini tamamlama zorunluluğu olduğundan söz edilemez. Kesin hükümsüzlük şekle aykırılıktan kaynaklanıyorsa onaylama sözleşmesi yapılırken hükümsüz işlemin içeriğinin de aynen tekrarlanması gerekmektedir⁶¹. Bu sebeple yazılı şekle uygun olarak akdedilmediği için kesin hükümsüz olan TİS'in geçerlilik kazanması için onaylama sözleşmesi yapılırken TİS'in içeriği aynen tekrarlanarak bir metin hazırlanmalı ve taraflarca her bir sözleşme sayfası imzalanmalıdır.

Kesin hükümsüz TİS' in geçerli duruma getirilmesi için onaylama sözleşmesi yapılmadan önce hükümsüzlüğe sebep olan eksiklik veya aykırılığın giderilmesi gerektiğinden her kesin hükümsüz TİS'in onaylama yoluyla düzeltilmesi imkânı bulunmamaktadır. Çünkü kesin hükümsüzlüğe neden olan bazı eksikliklerin sonradan giderilmesi mümkün olmayabilir. Örneğin normatif kısmı bulundurmadığı için kesin hükümsüz olan bir TİS'in varlığı halinde, kesin hükümsüz TİS' e normatif kısmın eklenmesi, hükümsüz TİS' in değiştirilmesi daha doğrusu ilk sözleşmenin dışında yeni bir sözleşme yapılmış olması anlamına geleceğinden böyle bir durumda onaylama sözleşmesi ile TİS'in geçerli hale getirilmesinin mümkün olmadığını söylemek gerekir. Nitekim kesin hükümsüzlüğe sebep olan eksikliğin onaylama sözleşmesi yapılmadan evvel giderilmesi gerekmektedir.

Kesin hükümsüzlüğün onaylama sözleşmesi ile giderilmesinin kabulü uygulamada TİS değişikliğine dair ek protokollerin geçerliliği hususunda da önem arz edecektir. Geçerli şekilde akdedilmiş TİS'in bazı hükümlerinde tarafların anlaşarak değişiklik yapabilmesi mümkündür⁶². Uygulamada bu değişikliklerin "ek protokol" olarak adlandırılan sözleşmelerle yapıldığı görülmektedir. Bu ek protokoller de TİS için öngörülmüş olan yazılı şekil şartına tabidir⁶³. Ek protokollerin imza sürecinde ise yetki prosedürü işletilmez⁶⁴. Örneğin işçi ve işveren sendikaları arasında geçerli bir şekilde TİS bağlatılmış olmasına rağmen TİS' in bazı hükümlerinde değişikliğe dair ek protokolün TİS ehliyeti ve yetkisi bulunmayan işçi sendikası şubesiyle yapılmış olması halinde ek protokol, şubenin ehliyetsizliği sebebiyle kesin hükümsüz olacaktır. Ancak ehliyetli olan işçi sendikası ile işveren sendikası bir onaylama sözleşmesi yaparak hükümsüz olan bu ek protokolün ileriye dönük olarak geçerli hale gelmesini sağlayabilirler. Burada yetki süreci ve TİS'in yapılmasına dair diğer hükümler de söz konusu olmadığından sadece yazılı şekil şartına uygun olarak yapılacak bir onaylama sözleşmesi ile hükümsüzlüğün giderilebileceğinin kabulü gerekmektedir.

60 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun 45. maddesinde yetki belgesi alınmadan TİS yapılması durumunda, Bakanlıkça durumun tespitinden itibaren kırk beş gün içinde sözleşmenin hükümsüzlüğünün mahkemede dava yolu ile ileri sürülebileceği düzenlenmiştir. Her ne kadar kanun koyucu hükümsüzlük terimini kullanmış olsa da bu ifade tüm geçersizlik hallerini kapsayan genel bir ifade olup düzenlemeden burada söz konusu olacak hükümsüzlük türünün kesin hükümsüzlük değil iptal edilebilirlik olduğu anlaşılmaktadır. Zira kesin hükümsüzlük süreye bağlı olmadığı gibi herhangi biri tarafından ileri sürülmesine gerek olmaksızın kendiliğinden dikkate alınır.

61 Kocayusufpaşaoğlu (n 7) 585; Antalya (n 3) 192, dn. 38.

62 Çelik, Caniklioğlu, Canbolat ve Özkaraca (n 45) 1031; Subaşı (n 51) 1000; Seracettin Göktaş ve Gökhan Yılmaz, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Şerhi (Seçkin 2024) 608.

63 Çelik, Caniklioğlu, Canbolat ve Özkaraca (n 45) 1031; Subaşı (n 51) 995; Göktaş ve Yılmaz (n 62) 608.

64 Subaşı (n 51) 1016; Göktaş ve Yılmaz (n 62) 608.

B. DÜRÜSTLÜK KURALI İLE DÜZELTME YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME

Bir toplu iş sözleşmesinin kesin hükümsüz olduğunun dürüstlük kuralına aykırı olarak ileri sürülmesi halinde de hükümsüzlüğü ileri süren TMK m. 2 gereğince korunmaz. Hâkim, taraflar ileri sürmese dahi TMK m. 2'yi kendiliğinden değerlendirmeli ve somut olaya göre TİS'in geriye veya ileriye etkili olarak geçerli olacağına karar verebilmelidir⁶⁵.

Öğretide, imza eksikliğinden kaynaklı olarak şekle uygun yapılmamış TİS'in bir süre uygulanmasında sonra kesin hükümsüzlüğünün ileri sürülmesinin hakkın kötüye kullanılması niteliğinde olduğu ve bu sebeple TİS'in geçerli kabul edilmesi gerektiği, bu hususa örnek olarak verilmektedir⁶⁶. Yargıtay'ın güncel içtihatlarına bakıldığında ise imzaya yetkisi bulunmayan kimse tarafından bağitlanan TİS'in belirli bir süre (örnek verilen içtihadada konu dosyada 3 ay) uygulanması halinde TBK'nın yetkisiz temsile ilişkin hükümleri gereğince işverenin yetkisiz temsilci tarafından yapılan TİS'i örtülü olarak onadığı ve bu sebeple TİS' in geçerli olduğu sonucuna varıldığı görülmektedir⁶⁷. Bahsi geçen karardan Yargıtay'ın bu örnek için işverenin hükümsüzlüğe yönelik talebinin TMK m. 2 kapsamında hakkın kötüye kullanılması olarak değerlendirme yapmadığı görülmektedir. Kanaatimizce de kesin hükümsüz bir TİS'in salt bir süre uygulanmış olması sözleşmeye geçerlilik kazandırmaz. Dolayısıyla bir süre uygulanan hükümsüz TİS'in geçersizliğinin ileri sürülmesi hakkın kötüye kullanılması olarak değerlendirilemez.

Bilindiği üzere TİS ile işverenin fesih hakkının daraltılması mümkündür⁶⁸. Bu kapsamda 4857 sayılı İş Kanununun m. 25 hükmünde yer alan düzenlemeden farklı şekilde, işçinin art arda dört işgünü mazeretsiz devamsızlık yapılması halinde işverenin haklı fesih hakkını kullanabileceğine ilişkin TİS hükümleri geçerlidir. TİS'in yapılması sırasında taraflardan birinin ehliyet eksikliği sebebiyle kesin hükümsüz nitelikte olan bir TİS'te bu yönde bir düzenleme bulunduğu ve işçide TİS'in uygulanacağına dair güven oluşturabilecek bir süre boyunca sözleşmenin uygulandığına dair bir varsayım üzerinden konuyu açıklayalım. Bu örnekte işçinin iki gün art arda devamsızlık yapması üzerine iş akdinin işveren tarafından feshedildiği ve işçinin de haksız fesih sebebiyle kıdem tazminatı talebinde bulunduğu bir davada, işverenin TİS'in baştan itibaren kesin hükümsüz olduğunu ileri sürmesinin TMK m. 2 kapsamında korunmaması gerektiği kanaatindeyiz. Zira her ne kadar işveren Kanunda öngörülen fesih sebebine uygun olarak haklı fesih hakkını kullanmışsa da TİS ile bu fesih hakkı daraltılmış ve

65 Antalya (n 3) 193; Şeker (n 3) 77.

66 Akyiğit (n 52) 437, aynı sayfa dn 366'da anılan 1986 tarihli ilk derece mahkemesi kararı.

67 Yargıtay, verilen örnekte ilk derece mahkemesinin "...topl u iş sözleşmesinin 3 ay süreyle davacı işverence uygulandığı, bu nedenle imzalanan topl u iş sözleşmesinin geçerli olduğunun anlaşıldığı, mevcut Belediyenin yönetimi devralmasının ardından da bir süre uygulanmaya devam edildiğinin anlaşıldığı, bu nedenle davacının yapılan sözleşmeyi örtülü olarak da olsa onadığı ve sözleşmeyle bağlı olduğu gerekçesiyle davanın reddine karar verilmiştir..."gerekçesiyle verdiği karar üzerine istinaf mahkemesince verilen esastan red kararını "...Temyizen incelenen karar, tarafların karşılıklı iddia ve savunmalarına, dayandıkları belgelere, uyuşmazlığa uygulanması gereken hukuk kuralları ile hukuki ilişkinin nitelendirilmesine, dava şartlarına, yargılama ve ispat kuralları ile kararda belirtilen gerekçelere göre usul ve kanuna uygun olup davacı vekilince temyiz dilekçesinde ileri sürülen nedenler kararın bozulmasını gerektirecek nitelikte görülmemiştir..." gerekçesiyle onamıştır, Yargıtay 9 HD, E 2025/1080 K 2025/3289, 09/04/2025, www.lexpera.com.tr.

68 Konu hakkında detaylı bilgi için bakınız: Merve Arbak, *İşverenin Fesih Hakkının Toplu İş Sözleşmesiyle Sınırlandırılması* (Oniki levha 2021) 75 ve devamı; Hande Bahar Aykaç, *İşverenin Fesih Hakkının Sözleşmelerle Sınırlandırılması* (Oniki levha 2020) 177 ve devamı.

bu TİS'in makul sayılabilecek bir süre uygulanması sebebiyle işçide güven oluşmuştur. Dolayısıyla geçersiz olmasına rağmen TİS'i uygulamaya devam eden işverenin somut dosyada haklı çıkmak için TİS'in hükümsüzlüğünü ileri sürmesi hakkın kötüye kullanılması olarak kabul edilmelidir. Somut olay özelinde TİS'in geçerliymiş gibi hüküm ve sonuç doğurmasının kabul edilmesi gerektiği ancak bu kabulün TİS' in hükümsüzlüğünü ortadan kaldırmaması nedeniyle TİS'in ileriye dönük olarak hükümsüz olacağı kanaatindeyiz. Zira bu örnek bakımından, kesin hükümsüz bir TİS'i uyguladığını fark eden işverenin ileriye dönük olarak bu sözleşmeyi uygulamaya devam etmesinin beklenmesi adaletsiz bir duruma yol açacaktır.

C. TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİNİN TAHVİLİNİN MÜMKÜN OLUP OLMADIĞI

Kesin hükümsüzlüğün düzeltilebileceği iki istisnai yöntemi TİS yönünden irdeledikten sonra tahvil kurumunun işletilerek hükümsüz TİS'in başka bir işleme dönüştürülüp dönüştürülemeyeceğine değinmek yerinde olacaktır. Kesin hükümsüz bir TİS' in varlığı halinde hem işçi hem de işveren tarafın farazi iradelerinden kesin hükümsüzlüğü bilselerdi en başından başka bir hukuki işlemi yapacakları sonucuna varılabiliyorsa ve tarafların yapmak isteyecekleri varsayılan bu diğer işlemin geçerlilik şartları eksiksizse TİS'in diğer işleme tahvili teoride mümkün görünmektedir. Ne var ki uygulamada toplu iş sözleşmesinin tahvil edilebileceği bir sözleşme örneği hukuk mevzuatımız içerisinde şu an için bulunmamaktadır. 818 sayılı Borçlar Kanunu döneminde “umumi mukavele” düzenlenmiş olduğundan özellikle sendika niteliği bulunmayan işçi toplulukları ile işveren arasında bağitlanan TİS'lerin şartları var ve tarafların varsayılan iradeleri bu yönde umumi mukaveleye⁶⁹ tahvil edilebileceği kabul edilebilirdi⁷⁰. Ancak 6098 sayılı TBK'da umumi mukaveleye dair düzenlemeye yer verilmediğinden artık TİS'in tahvilinin pratikte pek mümkün olmadığını söylemek gerekir. Olsa olsa geçerlilik şartlarının bulunması ihtimalinde somut duruma göre iş sözleşmesine veya takım sözleşmesine⁷¹ tahvili mümkün olabilir⁷². Tahvil, tarafların talebinden bağımsız olarak kendiliğinden gerçekleşeceğinden TİS'ten kaynaklanan bir taleple hâkim önüne gelen bir dosyada, kesin hükümsüzlük de tarafların farazi iradelerinin yöneldiği sözleşmenin ne olduğu da re'sen nazara alınacaktır.

Toplu iş sözleşmesinin tamamen kesin hükümsüz olmadığı ancak bazı hükümlerin kesin hükümsüz olduğu hallerde bu geçersizliğin düzeltilip düzeltilemeyeceği sorusu akla gelebilir. Tahvil kurumu

69 Umumi mukavele ile TİS benzerliği hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Narmanlioğlu (n 45) 322 vd.

70 Narmanlioğlu (n 45) 320.

71 4857 sayılı İş Kanunu m.16 hükmünde takım sözleşmelerine yer verilmiştir. Buna göre; “(1) Birden çok işçinin meydana getirdiği bir takımı temsilen bu işçilerden birinin, takım kılavuzu sıfatıyla işverenle yaptığı sözleşmeye takım sözleşmesi denir. (2) Takım sözleşmesinin, oluşturulacak iş sözleşmeleri için hangi süre kararlaştırılmış olursa olsun, yazılı yapılması gerekir. Sözleşmede her işçinin kimliği ve alacağı ücret ayrı ayrı gösterilir. (3) Takım sözleşmesinde isimleri yazılı işçilerden her birinin işe başlamasıyla, o işçi ile işveren arasında takım sözleşmesinde belirlenen şartlarla bir iş sözleşmesi yapılmış sayılır. Ancak, takım sözleşmesi hakkında Borçlar Kanununun 110 uncu maddesi hükmü de uygulanır. (4) İşe başlamasıyla iş sözleşmesi kurulan işçilere ücretlerini işveren veya işveren vekili her birine ayrı ayrı ödemek zorundadır. Takım kılavuzu için, takıma dahil işçilerin ücretlerinden işe aracılık veya benzeri bir nedenle kesinti yapılamaz.” Takım sözleşmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Narmanlioğlu (n 45) 323-324; Vedat Laçiner, İş Hukukunda Takım Sözleşmesi ve İşlevi, (2014/1) 3 (5) Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 114-131.

72 Esener (n 45) 5.

ancak sözleşmenin tamamen kesin hükümsüzlüğü halinde uygulanabileceğinden⁷³ kesin hükümsüz olan bir kısım TİS hükmünün tahvil yoluyla geçerli hale getirilmesi mümkün değildir. Zira tahvil, tamamen kesin hükümsüz olan bir sözleşmenin geçerlilik şartları bulunan sözleşmeye tamamen dönüştürülmesi anlamına gelmektedir.

6356 sayılı Kanunun 35. maddesinin 2. ve 3. fıkralarında toplu iş sözleşmesinin süresi düzenlenmiştir. Buna göre bir yıldan kısa süreli ve üç yıldan uzun süreli TİS yapılamaz. Tek istisnası ise faaliyeti bir yıldan az sürecek işler için uygulanacak TİS'ler içindir. Toplu iş sözleşmesinde kanunda öngörülenden daha kısa veya daha uzun sürelerin kararlaştırılması halinde uygulanacak yaptırımın ne olduğu hususunda öğretide görüş birliği mevcuttur. Yasal sınırların ihlali niteliğinde bir sürenin kararlaştırılması durumunda bu hüküm kesin hükümsüz sayılmaktadır⁷⁴. Burada kısmi kesin hükümsüzlük türlerinden “geçerliliği koruyucu indirgeme”⁷⁵ yaptırımının uygulanması gerektiği kanaatindeyiz. Dolayısıyla süreye ilişkin TİS hükmünün geçersizliği sebebiyle oluşacak boşluk, kanunda öngörülen alt ve üst sınıra göre doldurulmalıdır⁷⁶. Diğer bir ifadeyle, bahsi geçen maddenin 3. fıkrasında belirlenen istisna dışında bir yıldan az süreli bir TİS akdedilmişse bu sözleşme bir yıllık olarak sayılmalıdır. Aynı şekilde, üç yıldan uzun bir süre kararlaştırılmışsa da bu sözleşme üç yıl süreli kabul edilmelidir⁷⁷. Tuncay, Savaş Kutsal ve Bozkurt Gümrükçüoğlu, burada kesin hükümsüz olan düzenlemenin kanundaki asgari ve azami sınırlara tahvil edildiğini ileri sürmüşse de burada esasen tahvil işlemi yapılmadığından bu terimin yerine “indirgeme” ifadesinin kullanılmasının daha yerinde olacağı kanaatindeyiz. Zira tahvil kurumunun kısmi kesin hükümsüzlük hallerinde işletilmesi mümkün değildir⁷⁸.

SONUÇ

Kesin hükümsüz bir işlem kural olarak geçerli hale getirilemez. Türk özel hukuk öğretisinde kesin hükümsüz işlemlerin, şartların varlığı halinde onaylama sözleşmesiyle düzeltilebileceği, kesin hükümsüzlüğün ileri sürülmesinin dürüstlük kuralına aykırılık oluşturması halinde geçersiz işlemin geçerli kabul edilebileceği ve son olarak da hükümsüz işlemin geçerlilik şartlarını taşıdığı başka bir işleme dönüştürülebilmesi kabul edilir.

73 Necip Kocayusufpaşaoğlu, *Değişik Kısmi Hükümsüzlük ve Genişletilmiş Kısmi Hükümsüzlük Kavramları ile İlgili Düşünceler* (Prof. Dr. Selim Kaneti'ye Armağan 1996) 25, 28; Kaneti (n 39) 18.

74 Şahlanan (n 45) 473; Narmanhoğlu (n 45) 504; Manav ve Cengiz (n 49) 21; Tuncay, Savaş Kutsal ve Bozkurt Gümrükçüoğlu (n 45) 352; Subaşı (n 51) 998; Akyiğit (n 52) 442; Seracettin Göktaş, *Türk Hukukunda Toplu İş Sözleşmesinin Kişi Bakımından Uygulanma Alanı* (Seçkin 2023) 25.

75 Kısmi kesin hükümsüzlük türlerinden biri olan geçerliliği koruyucu indirgeme yaptırımı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Civan (n 52) 224 vd.

76 Tuncay, Savaş Kutsal ve Bozkurt Gümrükçüoğlu (n 45) 352.

77 Şahlanan (n 45) 473; Narmanhoğlu (n 45) 504; Manav ve Cengiz (n 49) 21; Tuncay, Savaş Kutsal ve Bozkurt Gümrükçüoğlu (n 45) 352; Subaşı (n 51) 998; Ercüment Özkaraca, *Toplu İş Sözleşmesinin Geriye Etkisi* (Beta 2014) 11; Akyiğit (n 52); Göktaş (n 74) 25.

78 Kocayusufpaşaoğlu (n 73) 28; Kaneti (n 39) 18.

Normatif etkisi bulunsa da niteliği itibarıyla özel hukuk sözleşmesi olan toplu iş sözleşmelerinin kesin hükümsüz olması, sözleşmenin uygulanması arzusu içinde olan taraflar için istenmeyen sonuçlar doğurmaktadır. Taraflar sözleşmenin yapılması hususunda iradelerini ortaya koyarak sakat da olsa bir sözleşme meydana getirmişlerse de geçerlilik şartlarını taşımayan bu TİS'in geçerli hale gelemeyeceği kural olarak kabul edilmelidir. Ancak kesin hükümsüzlüğe sebep olan neden ve somut durumun özellikleri gözetilerek diğer özel hukuk sözleşmeleri için uygulanabilen onaylama sözleşmesi ile dürüstlük kuralıyla düzeltme yönteminin veya tahvil kurumun işletilebilmesi ile TİS'e geçerlilik kazandırılabilmesinin mümkün olduğunun kabulü gerekmektedir. Bu husus geçersiz olan TİS'in uygulanması isteği içinde olan tarafların, yeni bir toplu görüşme ve TİS akdedilmesi sürecine girmeden bu sonuca ulaşabilmeleri için önem taşımaktadır.

Bu kapsamda, kesin hükümsüzlüğe neden olan eksiklik giderildikten sonra TİS ehliyetine sahip taraflar, adi yazılı şekilde onaylama sözleşmesi yaparak geçersiz olan TİS'i ileriye dönük olarak geçerli hale getirebilir ve sözleşmenin hüküm ve sonuçlarını doğurmasını sağlayabilirler. TİS' in eki niteliğinde olan ve TİS' te değişiklik yapılmasını öngören ek protokollerin geçersizliği halinde de onaylama sözleşmesi yapılarak hükümsüzlüğün giderilebilmesi mümkündür.

TİS' in kesin hükümsüz olduğunun ileri sürülmesi dürüstlük kuralına aykırı nitelikte ise hâkim, geçersiz sözleşmenin hükümlerini geçerli imiş gibi kabul edebilir. Geçersizliğin ileri sürülmesinin hakkın kötüye kullanılması niteliği taşıyıp taşımadığını genel ilkeler doğrultusunda ve somut olayın özelliklerine göre hâkim belirler. Burada ileriye etkili bir geçerlilik kazandırılması söz konusu değildir, aksine ileriye dönük olarak sözleşmenin kesin hükümsüzlüğü tespit edilmiş olmaktadır.

Son olarak tahvil kurumunun toplu iş sözleşmeleri bakımından uygulanabilmesi teoride mümkün ise de kesin hükümsüz TİS' in şartlarını taşıdığı başka bir sözleşme örneği bulunmadığından uygulamasının pek mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Ancak somut duruma iş sözleşmesi veya takım sözleşmesinin geçerlilik şartlarının bulunduğu bir somut dosyada hâkimin, tarafların farazi iradelerine göre tahvil müessesesini uygulayarak karar vermesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Akbulut PE, *Borçlar Hukukunda Kesin Hükümsüzlük Yaptırımının Amaca Uygun Sınırlama (Teleolojik Redüksiyon) Yöntemi ile Daraltılması* (Oniki levha 2016).
- Akyiğit E, *Toplu İş Hukuku* (Seçkin 2024).
- Antalya OG, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Marmara Hukuk Yorumu, Cilt V/1,1, Temel Kavramlar- Sözleşmeden Doğan Borç İlişkileri* (2. Bası, Seçkin 2019).
- Arbak M, *İşverenin Fesih Hakkının Toplu İş Sözleşmesiyle Sınırlandırılması* (Oniki levha 2021).
- Aykaç HB, *İşverenin Fesih Hakkının Sözleşmelerle Sınırlandırılması* (Oniki levha 2020).
- Başterzi S, *Toplu İş Sözleşmesi Ehliyeti* (Beta 2016).
- Canbolat T, *6356 Sayılı Kanuna Göre Toplu İş Sözleşmesinin Düzeyi ve Türleri* (Beta 2013).
- Civan OE, *Bireysel ve Toplu İş Hukukunda Kısmi Geçersizlik*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 90. Kuruluş Yılı Armağanı (2017), 213-248.
- Çelik N, Caniklioglu N, Canbolat T ve Özkaraca E, *İş Hukuku Dersleri* (Beta 2023).

- Dural M ve Sarı S, *Türk Özel Hukuku Cilt I – Temel Kavramlar ve Medeni Kanunun Başlangıç Hükümleri* (Filiz Kitabevi 2013).
- Ekmekçi Ö ve Yiğit E, *Toplu İş Hukuku* (Oniki levha 2025).
- Eren F, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (22. Bası, Yetkin 2017).
- Esener T, *Hukuki Muamelelerde Tahvil* (1959) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt 16 Sayı 1, 234-259.
- Esener T, *İş Hukuku Yönünden Toplu İş Sözleşmeleri, 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununun İlgili Hükümlerinin Sistematik İncelenmesi* (1964).
- Eyrenci Ö, Taşkent S, Ulucan D ve Baskan E, *İş Hukuku* (Beta2024).
- Göktaş S, *Türk Hukukunda Toplu İş Sözleşmesinin Kişi Bakımından Uygulanma Alanı* (Seçkin 2023).
- Göktaş S ve Yılmaz G, *6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Şerhi* (Seçkin 2024).
- Güler Ş, *Toplu İş Sözleşmesine Konulamayacak Hükümler* (Mayıs 2008) 21(4) TÜHİS İş Hukuku ve iktisat Dergisi, 41-65.
- Güral J, *Hükümsüzlük Nazariyeleri Karşısında Türk Medeni Kanununun Sistemi* (1953).
- Havutçu (Akdemir) A, *Şekle Aykırılık Nedeniyle Geçersiz Hukuki İşlemlerin Tahvili*, (1987) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt 3, Sayı 1-4, 643-681.
- Jauernig O, *Bürgerliches Gesetzbuch Kommentar* (10. Auflage, C. H. Beck 2003).
- Kaneti S, *Hukuki İşlemlerin Çevrilmesi (Tahvili)* (Fakülteler Matbaası 1972).
- Kocayusufpaşaoğlu N, Hatemi H, Serozan R ve Arpacı A, *Borçlar Hukuku Genel Bölüm, Cilt 1, Borçlar Hukukuna Giriş-Hukuki İşlem-Sözleşme* (7. Bası, Filiz Kitabevi 2017).
- Kocayusufpaşaoğlu N, *Değişik Kısmi Hükümsüzlük ve Genişletilmiş Kısmi Hükümsüzlük Kavramları ile İlgili Düşünceler* (Prof. Dr. Selim Kaneti'ye Armağan 1996) 25-33.
- Laçiner V, *İş Hukukunda Takım Sözleşmesi ve İşlevi*, (2014/1) 3 (5) Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 114-131.
- Larenz K und Wolf M, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts* (9. Auflage, C. H. Beck 2004).
- Manav E ve Cengiz İ, *Toplu İş Sözleşmesinin Hükümsüzlüğü*, (2011) 11 (4) Kamu-İş, 9-58.
- Mimaroglu SK, *Türk Hukukunda Toplu İş Sözleşmesi* (Sevinç Matbaası 1964).
- Narmanlıoğlu Ü, *İş Hukuku II, Toplu İş İlişkileri* (Beta 2016).
- Nomer HN, Akbulut PE, *Medeni Hukuka Giriş Dersleri Bölüm I*, (Filiz Kitabevi 2018).
- Oğuzman MK ve Öz MT, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 1* (22. Bası, Vedat Kitapçılık 2024).
- Oğuzman MK, *Hukuki Yönden İşçi-İşveren İlişkileri, Temel Bilgiler, Cilt 1, Toplu İş İlişkileri* (Fakülteler Matbaası 1984).
- Özdemir ME, *Toplu İş Sözleşmesinin Normatif Hükümleri ve Bunların Hizmet Akdine Etkileri* (Doktora Tezi 1999).
- Özkaraca E, *Toplu İş Sözleşmesinin Geriye Etkisi* (Beta 2014).
- Reisoğlu S, *2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu Şerhi* (Ayyıldız Matbaası 1986).
- Serozan R, *Sözleşmeden Dönme* (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1975).
- Subaşı İ, *Toplu İş Sözleşmesinin Taraflarca Değiştirilmesi* (2016) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (Prof. Dr. Fevzi Şahlanan'a Armağan) 989-1020.
- Sungurbey İ ve Kaneti S, *Medeni Hukuk Sorunları Cilt 3* (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1976).
- Şahlanan F, *Toplu İş Hukuku* (Oniki levha 2020).
- Şahlanan F, *Toplu İş Sözleşmesi* (Banksis 1992).

- Şeker M, *Yazılmamış Sayılma, Yokluk ve Kesin Hükümsüzlük Kıskaçında 6098 Sayılı Yeni Türk Borçlar Kanununa Göre Genel İşlem Koşullarının Yazılmamış Sayılması* (Oniki levha 2015).
- Tekil F, *Yokluk, Hükümsüzlük ve İptal Edilebilirlik Sorunları* (Prof. Dr. M.Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan, 2000), 1091-1114.
- Tekinay SS, Akman S, Burcuoğlu H ve Altop A, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, (7. Bası, Filiz Kitabevi 1993).
- Tercier P, Pichonnaz P ve Develioğlu HM, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (1. Bası, Oniki levha 2016).
- Tuğ A, *Türk Hukukunda Toplu İş Sözleşmesi* (1996).
- Tuncay AC, Savaş Kutsal B ve Bozkurt Gümrükçüoğlu Y, *Toplu İş Hukuku* (Beta 2023).
- Tunçomağ K, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt 1* (1969).
- Tunçomağ K, *İş Hukukunun Esasları* (1988).
- Uşan F, Kamu İşverenleri Açısından Toplu İş Sözleşmesi Özerkliği! Ne Kadar?, *Toplu İş Sözleşmesi Özerkliği-Toplu İş Sözleşmesine Yargısal Müdahale (15/2007) Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, 973-979.
- von Tuhr A and Peter H, *Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts*, Band I (Schulthess 1979).
- Yayvak İ, *Toplu İş Sözleşmesinin Art Etkisi*, (Beta 2014).